

Rankraštiniai ir dauginimo priemonėmis leisti periodiniai leidiniai Lietuvos nacionalinėje retrospektyviojoje bibliografijoje

Danguolė NARKEVIČIENĖ

Bibliografijos ir knygotyros centras, K. Sirvydo g. 4, 2600 Vilnius

1994 metais išleidus „Lietuviškų periodinių leidinių, 1823-1940“ kontrolinį sąrašą¹, buvo pradėta ruošti rengti 1823-1940 metų periodinių leidinių bibliografiją. Kontroliniame sąraše užregistruoti 3359 periodiniai leidiniai - laikraščiai, žurnalai, tęstiniai leidiniai. Iš jų daugiau kaip 100 rankraštiniai ir apie 1000 įvairiais kitais būdais (šapirografu, hektografu, rotaprintu, stiklografu) dauginuotų leidinių. Taip pat įtraukta per 600 neišlikusių, tačiau šaltiniuose minimų leidinių. Jau šiuo metu galima teigti, kad šie skaičiai keisis. Aprašant *de visu* leidinius, išryškėja nauji faktai. Tyrinėjant papildoma rankraštiniai bei dauginimo priemonėmis leisti leidinių sąrašas. Atrandami anksčiau tik iš šaltinių žinoti egzemplioriai. Ypač įdomūs ir mažiau tyrinėti yra ne poligrafiniu būdu išleisti leidiniai. Juose, neretai ranka rašytuose ir dauginuotose įvairiais būdais, tiesiog jaučiamas rengusių asmenų dvasia. Dažniausiai tokie leidiniai net nebuvo registruojami bibliografijoje, tačiau sulaukdavo bibliografų dėmesio. 1911-1914 metais V. Biržiška tyrė rankraštiniai bei hektografuoti lietuvių laikraščių istoriją². Minimi jie ir darbe „Iš mūsų laikraščių praeities“, kuris pirmą kartą paskelbtas pavadinimu „Iš lietuviškosios laikraštijos praeities“ žurnale „Bibliografijos žinios“ 1931-1932 metais³. V. Biržiška straipsnyje⁴ apie 1900 metais Peterburge leista nelegalų hektografuotą literatūros, mokslo ir politikos mėnesinį laikraštį „Žiburys“ (įr. 3256) pateikia duomenų apie jo skelbimo vietą, datą, numerius ir kt., bet apie leidėjus, redaktorius bei korespondentus nutyli. Nurodo tik jų inicialus - K.B. [K. Būga] ir P. [P. Paškoniš]⁵. Kiti šaltiniai mini, kad bendradarbiavo ir J. Zauka⁶. Šis lietuvių skaitymo draugijos leidinys saugomas Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bibliotekoje (kontroliniame sąraše pažymėtas kaip nerastas).

Pastaruoju metu bibliografijos rengėjai daug vertingos informacijos randa šių dienų spaudoje, atsiminimuose, kraštotyros leidiniuose apie įvairias vietas, miestus bei mokyklas. Jais remiantis galima tiksliau nustatyti skelbimo vietą, metus, leidėją. Štai V. Alekna savo straipsnyje „Raseinių periodinė spauda 1919-1940 metais“⁷ šalia

spaustuvų produkcijos apžvalgos pateikia duomenų ir apie dauginimo priemonėmis leistus leidinius. Rankraštinius 1915-1918 metų laikraštelius gana išsamiai aptarė G. Raudeliūnienė⁸.

Pradėjus aprašinėti ir tyrinėti rankraštinius bei dauginimo priemonėmis leistus leidinius atsirado galimybė juos lyginti. Dažnai laikraštelius leisdavo susibūrę į organizacijas ar būrelius moksleiviai. Kai kurie būdavo leidžiami labai trumpai, žinomi vienas ar keli numeriai. Buvo ir ilgesni laikai, kad ir su pertraukomis, ėjusių leidinių. Vienas iš tokių - „Inkarėlis“ (1918?-1930?) (įr. 704), leistas Biržų kuopos ateitininkų. Šio laikraščelio pirmas žinomas numeris išėjo 1918 metais, bet iš turinio galima spręsti, kad tai ne pirmieji leidimo metai. „Inkarėlis“ Biržuos pradėjo eiti dar rusų laikais. Vėliau jis gaivino, žadino ir stiprino [...] vokiečių okupacijos laikais⁹. Numerių turinys priklausydavo nuo leidėjų, jų gabumų. 1918 metų numeryje spausdinami straipsniai apie dėstytojus, cėlės, pagerbiamas ateitininkų kuopos pirmininkas V. Užubalis (1900-1918)¹⁰. Po to „sunkioms aplinkybėms esant, persekiojamas, iš įvairių pusių siaučiant, „Inkarėlis“ sustojo ėjęs. Bet neilgai“¹¹. Kitame žinomame 1923/1924 Nr. 2(19), suredaguotame dar 1922/1923 mokslo metais, spausdinti vaizdeliai, cėlės, apžvalginiai straipsniai, dažniausiai pasirašyti slapyvardžiais (Žibutė, Šmukštutė, Vosilka, Austėja). Gal juos padėtų atskleisti kur nors saugomas archyvas su publikacijų rankraščiais? Mat 1924/1925 Nr. 1(21) redakcija prašo siųsti daugiau savo darbų ir pasirašyti tikrąsias pavardes, nes „redakcija, nežinodama tikrosios pavardės, rašinių „Inkarėlin“ nedė“¹². Besidomintys to meto biržiečių gyvenimu gali pasiskaityti apie Biržų kino teatrą „Žvaigždė“ ir ten rodomus netinkamus filmus. Nepaisydami to, „žmonės jį lanko!“¹³. Domimasi ir kitų ateitininkų kuopelių veikla¹⁴. Jau nuo 1924 metų „Inkarėliui“ rašė B. Brazdžionis, kuris 1921-1929 metais mokėsi Biržų gimnazijoje. Ko gero, kai kuriuos eilėraščius nurašydavo šapirografavimui jis pats. Štai 1926 Nr. 2(27) po eilėraščių „Žaliasai ašotis“ yra autoriaus parašas¹⁵. Gausiai

publikuojami B. Brazdžionio eilėraščiai kartais užpildydavo didelę dalį laikraščelio. Pavyzdžiui, 1925 Nr. 4(24) yra keturi šio poeto kūriniai. „Inkarėlyje“ yra ir K. Aukštikalnio eilių. Su juo B. Brazdžionis 1926 metais išleido eilėraščių rinkinį „Baltosios dienos“¹⁶. 1930 metais gimnaziją baigusius ateitininkus keičia nauja karta, ji sukuria ir kitą „Inkarėlio“ stilių. Per visą laikraščelio gyvavimo laikotarpį keitėsi ir redaktoriai: J. Žukauskaitė (1923/1924 Nr. 2(19), 3(20)), G. Macejuskas (1924/1925 Nr. 1(21), 4(24), 5(25)), A. Švėgžda (?), Z. Turlaitė (1926 Nr. 1(26)).

Gana netrumpą laiką ėjo dar vienas katalikiškosios moksleivijos leidinys „Atžala“ (įr. 156). Jį Linkuvoje leido „Atžalos“ moksleivių kuopelė. 1920-1932 metais pasirodė 37 numeriai. Keitėsi jų matmenys (išsiskiria 1928 Nr. 1(35), 1(39)), apimtis. Buvo spausdinami straipsniai, skirti tautinei kultūrai, religijai, gamtai, tautosakai ir t.t. Kritikos ir bibliografijos skyrelyje - informacija apie kitus to meto laikraštelius. Toks pats skyrelis buvo ir kitame linkuviečių tautininkų gimnazijos laikraštyje „Banga“ (1925-1929 m.) (įr. 241). Iš pradžių, kol nebuvo tautininkų organizacijos, mokiniai susibūrė į Savitarpio lavinimosi kuopelę ir leido „Bangas“. Tarp pirmųjų bendradarbių - studentas J. Būčys, muzikas K. Jovaiša, akademikas P. Vasiliauskas. Šalia vaizdelių, eilių, dainų su natomis yra ir rimtas temas gvildenančių straipsnių¹⁷.

Aktyvūs buvo ir kitų vietovių ateitininkai. Lazdijų kuopa leido „Ateities spindulį“ (1920-1928?) (įr. 124), Šiaulių - „Ateities žiedą“ (1918-1925) (įr. 128), Kaišiadorių - trejus metus ėjusį „Aukurą“ (1927-1929) (įr. 180), Kauno suaugusiųjų mokyklos ateitininkai šapirografu leido „Daigą“ (1922-1924) (įr. 373). Kauno mergaičių mokytojų seminarijos „Bitutė“ (1924, 1929) (įr. 301) pasižymėjo kruopščiu apipavidalinimu.

Nemažai laikraščių leido ir skautų organizacija. 1926-1927 metais Mažeikių jūros skautų „Vytauto“ draugovė išleido 5 „Bangų“ (įr. 248) numerius. Šalia įvairiausių rimtų temų (skautų istorija, iškylų aprašymai, patarimai) gale pateikiami juokai, mįslės, galvosūkių. Skautų šūkis „Budėkl!“ tapo pavadinimu net kelių laikraščių, kuriuos leido Marijampolės (1929-1930) (įr. 338), Vabalninko (1934) (įr. 339), Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos (1934) (įr. 340) ir Šilutės (1937) (įr. 341) skautai. Pastarajame laikraštyje, kaip ir daugelyje kitų, redakcija nurodo savo tikslus: „su juo [laikraščeliu] mes norime išreikšti nors dalelę savo jaunystės troškimų, prasilavinti kūrybiniame darbe“¹⁸. Vytauto Didžiojo gimnazijos mokiniai turėjo tikslą pasisakyti prieš lenkų okupantus. Gale yra prierasas - „Paskaityk ir duok kitiems perskaityti“.

Šiaulių 1-osios „Vytauto“ draugovės juokų ir satyros laikraščelis „Balandis“ (1929) (įr. 223) dažniausiai publikuodavo eilėraščius, humoristinius dialogus, karikatūras. Iš žinomų 5 numerių aprašyti 3 (Nr. 1, 4, 5) Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje aptikti egzemplioriai. Kiekvienas iš jų turėjo ne tik

redaktorių (A. Jomantas), bet ir administratorius: R. Tamošaitį (Nr. 1), M. Gudiničiū (Nr. 4), A. Stanislavovičiū (Nr. 5).

Jūrų skautai Panevėžyje leido „Bimbala“ (1930-1931, 1933) (įr. 286), jame taip pat gausu humoristinių dialogų, eilių, prozos kūrinių. Iki šiol klaidingu pavadinimu „Budrys Piteris“ (įr. 344) aprašinėtas leidinys „Riteris Budrys“ (1935) netiksliai įvardytas ir J. Tamošiuo bibliografijoje¹⁹. Tai 1935 m. kovo mėnesį vykusio Rokiškio rajono tunto 3-jų skiltininkų kursų sąskrydžio metu stovyklavietėje leistas laikraščelis. Jei ne galimybė išspausdinti šį leidinį šapirografu, ko gero, skiltininkai būtų neturėję progos detalai ir operatyviai susipažinti su dienotvarkė, pasiskaityti vaizdelių, eilių, paskelbti draugiškų šaržų. Panašus leidinys - skautų stovykloje Karmėlavoje 1932 metais išėjęs „Brrr-Ššša“ (įr. 335).

Minėtinas Šaulių sąjungos Alytaus CIC rinktinės valdybos laikraštis „Dainavos šaulys“ (1927 m.) (įr. 376). Redakcija savo išanginiame žodyje nurodo, kad laikraščelio tikslas - skleisti šaulių ideologiją. Taip pat pažymimas dar vienas svarbus momentas - „ateity pasistengsime, kad mūsų laikraštis, kaip ir visi kiti, būtų spausdinamas spaustuvė“²⁰. Leidėjai savo pasiekia - nuo 1927 Nr. 1 (balandžio 15) „Dainavos šaulys“ spausdinamas Alytaus M. Bokčickio ir Reitborto spaustuvėje.

Pavasarininkai turėjo tikslą šviesti sodžiaus jaunomenę. Šeduvos „Darželis“ (1915-1917?) (įr. 460) - rankraštinis laikraščelis, kurio 1915 metų Nr. 9 pavyko aptikti Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje (kontroliniame sąraše - nerastas). Šiame numeryje yra keletas straipsnių, o gale - paaiškinimai nesuprantamų žodžių²¹. Pavyzdžiui, mumija - „žmogaus lavonas vaistais užtaisytas, kad niekuomet nepūtų“, technika - „didelis išsitobulinimas mašinose“, Šliūpas - „Amerikos lietuvių daktaras, platinąs bedievybę“. Ko gero, tenka sutikti su kritika, kad „straipsniai rimti, rašyti mokytiems žmonėms, o ne sodžiaus jaunimui“²². Dar vienas tuo pat metu leistas Šeduvos pavasarininkų (?) rankraštinis laikraščelis, neužregistruotas kontroliniame sąraše, - „Jaunimo mintys“ (1916 Nr. 3-5). Jame, taip pat skirtame sodiečiams, jau stengiamasi aptarti kasdieninius reikalus. Propaguojant blaivybę, smerkiami jauni ir seni, „nes tėvai mano, jog alus gerti sveika“²³. Aprašomas sodiečių nenoras šviestis, burtis į draugijas, netvarka buityje²⁴. Taip pat bandoma atsakyti į pavasarininkų klausimą: „Kodėl daug mokytojų ir galvočių netikė?“²⁵. Viena „Blaivybės“ draugijos narė piktinasi, kad žmonės „nesigaili nė aukso, by tik nusipirkti degtinės“²⁶.

Tauragės komercinės mokyklos „Kultūros“ būrelio laikraščelis „Gyvenimo žingsniai“ (1926) (įr. 645) taip pat tikina, kad moksleivijai „rūpi ne tik pačiai kultūrintis, bet nešti šviesos ir į tamsųjį mūsų sodžių“²⁷. Pateikiamas Butkų Juzės (Juozas Butkus) paskaitos, skaitytos „Kultūros“ būrelio susirinkime 1926 m. spalio 17 d., konspektas²⁸. J. Butkus 1926 m., grįžęs iš Amerikos, mokytojo Tauragės

komercinėje mokykloje, organizavo Dionizo Poškos universitetą, bet po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo buvo išvežtas į Varnių stovyklą²⁹. Savo paskaitoje jis išskyrė dvi poezijos rūšis: buržuazijos ir darbininkų. K. Donelaitis, J. Butkaus akimis, „nemokėjo ginti darbininko reikalų ir neskelbė kovos obalsių“³⁰. D. Poška - nors ir tarė vieną kitą revoliucingesnį žodį, „bet vienokį ir darbininkų išsilavinimą žiūrėjo per savo bajoriškų akinius“. Jau teisingiau ir nuoširdžiau dainuoja darbo žmogaus reikalus Antanas Strazdas³¹. Vienintelis J. Janonis išvengė kritikos.

Turėjo savo laikraštėlių ir aušrininkai (Alytaus „Aušros spinduliai“ (1921?-1922)) (jr. 211), ir abstinentai (Šiaulių „Alfa“ (1928)) (jr.36). Panevėžio berniukų gimnazija leido savo mokytojo Julijono Lindės-Dobilo vardu pavadintos meno kuopos laikraštėlį „Dobilo žiedas“ (1935-1937) (jr. 499). Panevėžio J. Balčikonio vidurinė mokykla saugo nevisą šio laikraštėlio komplektą: 1935 Nr. 2 ir 1937 Nr. 3. Trūkstantį 1935 Nr. 1 pavyko rasti Lietuvos mokslų akademijos ir Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekose. Kaip tik šiame numeryje, be kita ko, spausdinamas šiuo metu žymaus tapytojo K. Žoromskio (Žuromskio), kuris 1928-1936 m. mokėsi Panevėžio gimnazijoje, straipsnis apie M.K. Čiurlionį³².

Literatūros ir meno būrelis Šilalės valstybinėje progimnazijoje leido laikraštėlį „Atžala“ (jr. 158). Žinomi 1938 metais du išėję numeriai. Savo išangos žodyje progimnazijos direktorius V. Butkus džiaugiasi, kad mokiniai „nenori atsilikti nuo savo draugų didesniuose miestuose“³³. Šapirografu spausdintame leidinyje gausu eilių, pjesių, vaizdelių, humoristinių dialogų, žinių iš mokinių gyvenimo.

Aktyvių moksleivių būta ir Kauno „Aušros“ mergaičių gimnazijoje. Žinomas tik vienas 1928 metais išėjęs jų hektografuoto laikraštėlio „Deivė“ (jr. 466) numeris. Straipsniai, eilės pasirašomi slapyvardžiais, tačiau Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomame numeryje yra liniuoto sąsiuvinio lapelis (8 C 8 cm), kuriame pieštuku surašytos visos gimnazistės, prisidėjusios prie laikraštėlio kūrimo: Dausų duklė - Mačiulytė Kristina, Milė - Milaševičiūtė, Boruškelė - Andriuškytė, Miško dievaitė - Aleknaitė Sofija, Undinė - Oniūnaitė, Raganėlė - Makuškaitė Marija. Turinys panašus kaip ir kitų laikraštėlių - eilės, prozos kūrinėliai, tautosaka, pabaigoje - juokai ir įvairenybės.

Dar viena grupė spaudinių - biuletiniai, kuriuose buvo skelbiama oficialesnė informacija arba su organizacijos veikla susijusi medžiaga. Šiaulių „Kultūros“ būrelių biuro „Biuletenis“ (1926-1927) (jr. 309) buvo skirtas būrelių vadovams. Tuo pačiu pavadinimu ėjo ir Lietuvos aušrininkų organizacijos Centro komiteto leidinys (jr. 310). Jau 1928 metų Nr. 2 pažymima, kad atsisakoma organizacijos veiklos konkrečiau aprašymo, nes „tokios informacijos labai brangiai kainuoja, mat jos dažnai papuola ten, kur nereikia“³⁴. 1927 ir 1928 metais išėjo po vieną šio biuletinio numerį. Lietuvos tautiško jaunimo sąjungos „Jaunoji Lietuva“ Joniškio rajono

vadovybė 1932 metais išleido vieną „Biuletinio“ (jr. 312) numerį. Jame aptariamas rajono jaunaliuvių darbas ir žadama ateityje teikti informaciją apie skyrių veikimą. Lietuvos skautų asociacijos Šiaulių rajono tunto „Biuletenis“ (1926) (jr. 308) buvo skirtas skilčių ir draugovių vadams. Minimimi specialūs šapirografuoti pašnekesių lapeliai, kurie bus skirti skautybės aiškinimui.

Yra išleistas ir vienai sričiai skirtas leidinys. Iš 1926-1927 m. Panevėžio mokytojų seminarijos aukštesniųjų kursų mokinių leistų „Bibliografinių gamtos mokslų žinių“ (jr. 282) išlikęs vienas nenumuotas 1927 metų gana didelio formato (29 C 23 cm), neilustruotas leidinys. Jame suregistruota rekomenduojama perskaityti gamtos mokslų literatūra lietuvių kalba. Aprašai dėstomi sistemine (temine) tvarka. Dažniausiai nurodomas autorius, knygos pavadinimas, leidykla, leidimo metai, apimtis. Či skyriuje suregistruoti periodiniai leidiniai ir tęsimas gamtos mokslų straipsnių, 1924, 1925 metais spausdintų „Trimitė“, sąrašas.

Nemažai buvo išleista humoristinių laikraštėlių. Štai Raseinių gimnazijos bepיעių sąjungos leidinys „Bepictis“ (jr. 271) buvo leidžiamas su šūkiu: „Kasdien dvi valandi be pietų!!!“ Žinomas vienas 1920 metais išėjęs leidinys. Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijoje ilgą laiką (1919?-1940?) ėjusį laikraštėlį „Bezmėnas“ (jr. 278) moksleiviai platino tarp mokytojų ir vieno kito bendraklasio. Pati idėja ir pavadinimas buvo sumanyti 1918 metais, siekiant satyra kovoti prieš galimą komunistinį režimą, Rusijos kariuomenei įsiveržus į Lietuvą³⁵. Leidėjai šiek tiek rizikuodavo, nes leidinyje buvo kritikuojami ir mokytojai. Laikraštyje „Sugrįžimai“ yra publikuoti prisiminimai apie „Bezmėno“ redaktorius, leidejus ir platintojus³⁶. Spausdinamoje nuotraukoje yra 1933 metų „Bezmėno“ leidejai: K. Gricevičius, J.P. Kedys, Venčkauskas, P. Maknevičius, V. Bacevičius ir J. Stankūnas. Iš visų aptiktų numerių dydžiu ir turiniu išsiskiria 1931 metų jubiliejinis leidimas.

Vytauto Didžiojo gimnazijos satyros ir juokų laikraštėlis „Botagas“ (1924-1927) (jr. 329), leidžiamas baigiamųjų klasių moksleivių, dažniausiai aptardavo bendrabučių nuotykius, skelbdavo karikatūras.

Dotnuvos žemės ūkio technikumui (?) „Bučkis“ [1922] (jr. 337) - šapirografuotas juokų laikraštėlis. Nors leidimo metai ir vieta nenurodyti, bet jame minimas laikraštėlis „Akulioriai“ leidžia daryti atitinkamas išvadas. Laikraštėlio „Bučkis“ kalba pilna rusicizmų („pod ručkoj“, „chlopcai“ ir pan.), gausu karikatūrų.

Norėtųsi išskirti dar vieną leidinį - kelioninį laikraštėlį „Ekskursantas“ (jr. 540). 1929 m. gegužės 20-29 dienomis jis buvo leidžiamas garlaivyje „Lituania“, kuriuo į Lietuvą iš Niujorko vyko didelė lietuvių ekskursija. Išėjo 9 numeriai. Jų tikslas buvo informuoti keleivius apie įvykius laive ir pasaulyje. Savo apžvalgoje „Lietuvos keleivio“ redakcija „Ekskursantą“ pavadino pirmuoju lietuviu dienraščiu Atlanto vandenyne³⁷. Matyt, įkvėpti tokio pavyzdžio, lietuviai ir 1930 m. gegužės mėnesį, keliaudami į Klaipėdą

laivu „Oskar II“, taip pat šapirografu išleido laikraštį „Vytautas“³⁸.

Iš pateiktų faktų galime daryti išvadą, kad rankraštiniai ir dauginimo priemonėmis leisti leidiniai gali būti įdomūs įvairių sričių tyrinėtojams, kraštotyrininkams. Vienaip ar kitaip juose atsispindi to meto moksleivijos idėjos, Lietuvos jaunimo siekiai, propaguojamos vertybės. Laikraštėliuose rasime duomenų ir apie spausdintųjų produkciją. Gimnazijų laikraštėliuose savo kūrybinį kelią pradėjo daug garsių

žmonių, spausdinusių savo pirmuosius literatūrinius bandymus.

Tęsiant bibliografinį darbą norėtųsi aktyviau bendradarbiauti su bibliotekomis, kraštotyros muziejais, asmenimis, turinčiais informacijos apie periodinius leidinius (iki 1940 m.). Tai padėtų tiksliau ir kokybiškiau dirbti rengiant rodyklę „Lietuvos bibliografija. Serija B. Periodiniai leidiniai lietuvių kalba“. Informaciją ir pastabas prašytume siųsti į Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centrą.

¹ Lietuviški periodiniai leidiniai, 1823-1940. - Vilnius, 1993 [i.e. 1994]. - 1099 p.

² Biržiška V. Knygotyros darbai. - Vilnius, 1998. - P. 22.

³ Ten pat, p. 526.

⁴ Biržiška V. Mūsų istorijininkams žinotina // Aušrinė. - 1911, Nr. 3, p. 111.

⁵ Tamošiūnas J. Lietuviškų periodinių leidinių bibliografija, 1832-1982. - Kaunas, 1991 (jr. 3225).

⁶ Du žymiu darbuotoju Lietuvos naudai: Juozas Zauka ir kun. Aloyzas Šliūpavičius. - Šiauliai, 1936. - P. 12.

⁷ Alekna V. Raseinių periodinė spauda 1919-1940 metais // Aitvarai. - 1994, Nr. 4, p. 74-85.

⁸ Raudeliūnienė G. Rankraštiniai laikraštėliai kovoje prieš vokiečių okupacinį režimą Lietuvoje 1915-1918 metais // Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai. - T. 7 (1968), p. 123-133.

⁹ Dvidešimt penktą numerį išleidžiant // Inkarėlis. - 1925, Nr. 5(25), p. [1].

¹⁰ Valerio Užubalio atminimui / Alepsis // Inkarėlis. - 1918, p. 14.

¹¹ Redakcijos žodis // Inkarėlis. - 1923/1924, Nr. 2 (19), p. 1-2.

¹² Draugai, -est // Inkarėlis. - 1924/1925, Nr. 1 (21), p. [30].

¹³ Mūsų kino teatras / Sakamirta // Inkarėlis. - 1923/1924, Nr. 2 (19), p. 36.

¹⁴ Keli bruožai iš Linkuvos ateitininkų gyvenimo / Linkavietis // Inkarėlis. - 1924/1925, Nr. 1(21), p. 25-26.

¹⁵ Brazdžionis B. Žaliasai ašotis // Inkarėlis. - 1926, Nr. 2 (27), p. [7].

¹⁶ Brazdžionis B., Aukštikalnis K. Baltosios dienos. - Biržai, 1926. - 16 p.

¹⁷ Tauta ir jos tikslas / Ramojus // Bang[os]. - 1926, Nr. 2, p. 1-10.

¹⁸ Su pasiryžimu į darbą! // Budėk. - 1937, Nr. 1, p. [3-4].

¹⁹ Tamošiūnas J. Lietuviškų periodinių leidinių bibliografija, 1983-1993. - Kaunas, 1994 (jr. 4520).

²⁰ Redakcijos žodis // Dainavos šaulys. - 1927, Nr. 1 (vas. 1), p. 1-2.

²¹ Paaikškinimas nesuprantamų žodžių tilpusių šiame numeryje // Darželis. - 1915, Nr. 9, p. 21-22.

²² Kritika // Jaunimo mintys. - 1916, Nr. 3, p. 9-10.

²³ Jaunimo blaivumas / Eglė // Jaunimo mintys. - 1916, Nr. 3, p. 4.

²⁴ Jaunimo apsilaidimas / Švarumo mylėtoja // Jaunimo mintys. - 1916, Nr. 3, p. 7-9.

²⁵ Užklausimai ir atsakymai // Jaunimo mintys. - 1916, Nr. 3, p. 12-15.

²⁶ Ir vėl girtybė... / Abstinėntė // Jaunimo mintys. - 1916, Nr. 5, p. 5.

²⁷ Pradedamasis žodis // Gyvenimo žingsniai. - 1926, spalio, p. [1-2].

²⁸ Darbo žmonių poezijos istorijos bruoželis / RŽ // Gyvenimo žingsniai. - 1926, spalio, p. 16-18.

²⁹ Lietuvių enciklopedija. - Bostonas, 1954. - T. 3, p. 385.

³⁰ Darbo ..., p. 18.

³¹ Tas pat.

³² Žuromskis K. Šis tas apie M.K. Čiurlionį // Dobilo žiedas. - 1935, Nr. 1, p. [29-30].

³³ Butkus V. Mano žodis „Atžalos“ leidejams ir skaitytojams / Globėjas // Atžala. - 1938, Nr. 1, p. [1-3].

³⁴ Draugai // Biuletenis / L.S.M. aušrininkų org. komitetas. - 1928, Nr. 2, p. [1].

³⁵ Peckus V. Senoji Marijampolės gimnazija. - Kaunas, 1992. - P. 87.

³⁶ Sajauskas J. „Bezmėnas“ // Sugrįžimai. - 1992, gruodis, p. 4.

³⁷ Pirmasis lietuvių laikraštis plaukiojantis Atlanto vandenyne „Ekskursantas“ // Lietuvos keleivis. - 1929, birž. 5 (Nr. 127), p. [2].

³⁸ Kaip keliauja Lietuvon amerikiečiai / Six // Diena. - 1930, liep. 20 (Nr. 28), p. 5.

Summary

Manuscript and by Means of Copying Devices Issued Periodicals Reflected in the Lithuanian National Retrospective Bibliography

Danguolė NARKEVIČIENĖ

In 1994, since the appearance of the control list „Lietuviški periodiniai leidiniai, 1823-1940“ („Lithuanian Periodical Publications of the Years 1823-1940“), a bibliography of serial publications of this period was commenced. New facts have been discovered during the description of the publications *de visu*. Publications issued without employing poligraphic means appeared to be the most interesting and less investigated. The history of the manuscript and hectographic small newspapers dated 1911-1914 was explored by V. Biržiška. Often such newspapers have been issued by schoolchildren, who usually gathered into certain organizations or societies. The first creations of such distinguished figures as B. Brazdžionis, K. Aukštikalnis, K. Žoromskis (Žuromskis) have been announced in the writers newspapers. School topics were most frequently prevailing in the humorous newspapers.

Under certain circumstances, the newspapers issued applying illegal copying devices have been disseminated by other organizations as well. Such types of publications filled up the gap of the press printed in the poligraphic enterprises. The are facts about publications, which have been printed during the voyage in the ship. On May 20-29, 1929 the first Lithuanian daily titled „Ekskursantas“ („Excursionist“) appeared in the Atlantic Ocean. It was prepared and by means of mimeograph printed by the Excursion Committee of a big group of travellers on their way from New York to Klaipėda in the ship „Lithuania“. Proceeding with the bibliographic work, we are awaiting for fresh news and active assistance with everybody having additional information about the periodicals issued till 1940.

UDK 002.2(474.5)(=924)

Mokslininko palikimas - žydų tautos kultūros ir istorijos liudytojas

Stefan SCHREINER

Eberhard-Karls universiteto Judaikos institutas, Liebermeisterstraße 12, 72076 Tübingen,
el. paštas: stefan.schreiner@uni-tuebingen.de

Esfir BRAMSON-ALPERNIENĖ

Bibliografijos ir knygotyros centras, Sirvydo 4, 2600 Vilnius

1997 metų rugsėjo mėnesį ne tik Vilniuje, bet ir kitose Lietuvos vietose buvo pirmą kartą viešai prisimintas žydų mokslininkas, žinomas Vilniaus Gaono vardu. Vilniaus Gaonas, tikrasis vardas R. Elijahu ben Schlomo Zalman Kremer (1720-1797), laikomas žymiausiu XVIII a. žydų mokslininku, kuris didžiausią savo gyvenimo dalį praleido Vilniuje mokydamas ir besimokydamas. Jo gausūs darbai, po mirties išleisti uolių mokinių, iki šių dienų studijuojami tradiciniuose mokymo namuose ir ješivose.

Į 200-ųjų Vilniaus Gaono mirties metinių minėjimo renginius pakvietė Vilniaus žydų bendruomenė, Lietuvos Prezidentas, Lietuvos Respublikos Seimas ir Vyriausybė, taip pat mokslo bei kultūros institucijos, tarp jų - Vilniaus universitetas ir Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Biblioteka prie minėjimo renginių programos prisidėjo paroda, jau atidarymo dieną sulaukusia didelio dėmesio bei plataus atgarsio ja besidominčioje visuomenėje. Parodoje „Vertingas palikimas - Vilniaus Gaonas ir jo darbai Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje“ parodyta 60 didžiojo mokslininko bei keletas jo gabiausių mokinių darbų. Turinio atžvilgiu ją parengė Esfir Bramson-Alpernienė iš Bibliografijos ir knygotyros centro Judaikos skyriaus ir prof. Stefan Schreiner, Eberhard-Karls universiteto Judaikos instituto vadovas (Vokietija), kuriam priklauso pati parodos idėja ir tekstai. Buvo išleistas parodos katalogas, kuriame yra įžanginis straipsnis apie Vilniaus Gaoną.

Parodoje eksponuotos knygos - tik dalis kolekcijos, apimančios apie 50 000 knygų jidiš ir hebrajų kalbomis, prieš dešimtmetį atrastų tuometiniuose Knygų rūmuose. Palaipsniui jos buvo peržiūrimos ir kataloguojamos. Kadaise šios knygos turėjo savo vietą įvairiose žydų, viešosiose bibliotekose (pvz., YIVO (Žydų mokslinio instituto, įkurto Vilniuje 1925 m.), Švietimo platinimo draugijos arba

garsiojoje Strašūno, rabinų seminariju), taip pat privačiose knygų kolekcijose Vilniuje ir kituose Lietuvos miestuose bei miesteliuose (apie tai galima spręsti iš ekslibrisų, savininkų įrašų, signatūrų ir antspaudų). Šiandien jos yra Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos turtas.

Eksponuotos knygos - tik dalis Vilniaus Gaono darbų, tačiau iš jų galima susipažinti su jo mokslinės kūrybos platumomis. Tarp šių knygų - Biblijos, Mišnos, Talmudo komentarai, kiti rabinų tekstai ir kabalistiniai kūriniai, susiję su hebrajų kalba, matematika ir astronomija. Parodoje buvo ir tokių knygų, kurios ypač domino bibliografus ir bibliofilus. Reikėtų paminėti kai kuriuos pirmuosius Vilniaus Gaono kūrinių leidimus, kurių šiandien bibliotekose yra tik vienas kitas egzempliorius, jei dar iš viso likę. Tai pirmąkart 1800 m. Vyskupijos leidykloje Vilniuje išleisti Gaono komentarai apie pranašo Jonos knygą su atitinkamu Rygos katalikų vyskupo leidimu spausdinti, 1804 m. Dubrovnoje išėjęs penkių Mozės knygų leidimas su Gaono komentarais, 1833 m. Gardine išleistas trigonometrijos vadovėlis arba *Editio princeps* bei 1940 m. Kėdainiuose išspausdintas tomas su Gaono komentarais apie babiloniškojo Talmudo traktatą (tai gali būti paskutinė prieš holokaustą Lietuvoje hebrajų kalba išleista knyga). Absoliuti retenybė yra vieno iš jo mokinių parašytas dviejų dalių žmogaus anatomijos ir astronomijos vadovėlis, 1777 m. Berlyne išleistas Frydricho 2-ojo (kiek žinoma, tai vienintelis šio pirmojo leidimo egzempliorius), šiandien dar nurodomas bibliotekų kataloguose.

Dauguma knygų atrodo gana varganai. Dažniausiai ne tik dėl įprastų vadinamųjų vartojimo pėdsakų, bet ir dėl žymių ant knygų, leidžiančių atskleisti istoriją, kurią jos išgyveno ir patyrė. Todėl knygos iš tikrųjų svarbios ne tik dėl jų turinio. Priešingai, tas, kas domisi tik juo, ras nemažai daug kartų spausdintų ar perspausdintų Gaono kūrinių. Tarp jų ir modernūs leidiniai, kuriuose atsižvelgta į visus